

AHOLI TURMUSH DARAJASI VA UNING SIFATINI BELGILOVCHI MIQDORLAR

*Buxoro Davlat universiteti;
"Iqtisodiyot" kafedrası o'qituvchisi*

Ravshanova G.R.

*Buxoro davlat universiteti
Iqtisodiyot va turizm fakulteti*

4-bosqich talabasi

Narzullayev Jasur

Annotatsiya: *Mazkur maqolada aholi turmush darajasi xalqaro hamda O'zbekiston miqyosida rivojlanishi bo'yicha nazariy ma'lumotlar berilgan. Aholi farovonligini belgilovchi asosiy omillar va ularning iqtisodiy o'sishga salbiy, ijobiy ta'sirlari tahlil qilingan. Maqolada aholi farovonligi oshirishda chet el mamlakatlari tajribasidan foydalanish samaradorligi oshirish bo'yicha taklif va xulosalar berildi.*

Annotation: *This thesis presents economic data on the international standard of living of the population and the development of Uzbekistan. The main factors determining the well-being of the population and their negative, positive impact on economic growth were analyzed. In our research work, proposals and conclusions were made to improve the effectiveness of the use of experience of foreign countries in improving the well-being of the population.*

Аннотация: *В данной диссертации представлены экономические данные о международном уровне жизни населения и развитии Узбекистана. Проанализированы основные факторы, определяющие благосостояние населения и их негативное, позитивное влияние на экономический рост. В нашей исследовательской работе даны предложения и выводы по повышению эффективности использования опыта зарубежных стран в повышении благосостояния населения.*

Kalit so'zlar: *Turmush darajas, aholi farovonligi, iqtisodiy o'sish, "turmush faoliyati xavfsizligi", "turmush tarzi", "mehnat faoliyati sifati".*

Keywords: *Standard of living, population well-being, economic growth, "safety of life", "lifestyle", "quality of labor activity".*

Ключевые слова: *Уровень жизни, благосостояние населения, экономический рост, "безопасность жизнедеятельности", "образ жизни", "качество трудовой деятельности".*

O'zbekistonda aholining moddiy, ma'naviy hamda ijtimoiy ehtiyojlari ko'rsatkichlarini ifodalaydigan turmush darajasi atamasi kengroq qo'llaniladi. Unga to'liq ilmiy ta'rif beradigan bo'lsak, bu jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarning rivojlanish darajasi, qondirilganlik miqyosi va ularni qondirish uchun yaratilgan imkoniyatlarni aks ettiruvchi kompleks ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir.

Aholining farovonlik darajasini ifodalash uchun "turmush darajasi", "xalq farovonligi", "turmush faoliyati xavfsizligi", "turmush tarzi", "mehnat faoliyati sifati", "turmush sifati" kabi turli xil tushunchalar qo'llaniladi. Ba'zan turli atamalar bir mazmunni anglatadi, boshqa hollarda ular o'rtasidagi farq muayyan xarakter kasb etadi, mazmuni sezilarli darajada farq qiladi. Shu bilan birga, mazkur tushunchalarning o'zaro bog'liqligini qayd etish lozim. O'zbekistonda aholining moddiy, ma'naviy, ijtimoiy ehtiyojlari qondirilish darajasini ifodalaydigan "turmush darajasi" atamasi kengroq qo'llaniladi. Bunday tavsif ko'proq turmush darajasi statistikasini xarakterlaydi. Shu bilan birga turmush darajasi ko'plab omillar yig'indisi ta'sirida bo'lgan o'zgaruvchan jarayondir. Turmush darajasi muntazam o'zgarib turadigan turli ne'matlarga bo'lgan ehtiyojlarning tarkibi va darajasi bilan, boshqa tomondan, ehtiyojni qondirish imkoniyatlari, tovarlar va xizmatlar bozorida holat, aholi daromadlari, mehnatkashlarning ish haqi bilan belgilanadi.

Turmush darajasi inson (aholi) hayot faoliyatining ma'lum bir qirrasini to'g'risida tasavvur beradigan ko'rsatkichlar tizimi bilan belgilanadi. Turmush darajasi to'g'risida batafsil ma'lumot olish uchun aholi daromadlari va ehtiyojlari, iste'mol darajasi va tarkibi, uy-joy, mol-mulk, madaniymaishiy buyumlar va boshqalar bilan ta'minlanganlik darajasini chuqur o'rganish lozim. Iqtisodiy xavfsizlikning chegaraviy miqdorlari qatoriga kiruvchi aholi turmush darajasi va sifati bilan bog'liq chegaraviy miqdorlarni quyidagilar o'z ichiga oladi:

-aholining umumiy sonida yashash minimumidan past daromadga ega bo'lgan fuqarolar ulishi;

-umr ko'rish uzunligi -boy va kambag'allar daromadlari o'rtasidagi tafovut;

-ishsizlik darajasi;

Turmush darajasi ko'rsatkichlari umumiy va xususiy turlarga ajratiladi. Umumiy ko'rsatkichlarga:

- milliy daromad;

-iste'mol fondi (iqtisodiyot tarmoqlarining bevosita iste'molga yo'naltirilgan mahsulotlari);

-milliy boyliklar iste'mol fondi (to'plangan iste'mol mulklari – turar joylar, madaniymaishiy binolar, buyumlar) kabilarning aholi jon boshiga to'g'ri keladigan ulushi kiritiladi. Bu ko'rsatkichlar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining umumiy

darajasini ifodalaydi. O'zbekiston Respublikasi aholisining turmush darajasi va farovonligini o'rganish maqsadida, davlat statistika organlari tomonidan har yili uy xo'jaliklarida tanlama usulda kuzatuvlar o'tkaziladi. Turar joy ta'minoti va maishiy qulayliklar;

- ijtimoiy-madaniy xizmat ko'rsatish darajasi;
- bolalarni tarbiyalash sharoitlari;
- ijtimoiy ta'minot va boshqalarni keltirib o'tish mumkin. Mazkur ko'rsatkichlar ijtimoiy taraqqiyot bilan bog'liq, ammo aholi (mehnatkashlar)ning ma'lum guruhlari, hudud va boshqalar bo'yicha aniqlashtirilgan.

Hozirgi vaqtda yuzaga kelgan sharoitlarni hisobga olib, bozor iqtisodi sharoitlariga muvofiqlashtirilgan quyidagi yangi ko'rsatkichlar tizimi taklif etiladi:

- umumlashtiruvchi ko'rsatkichlar (ichki yalpi mahsulot, iste'mol fondi, turmush qiymati indeksi va boshqalar);
- aholi daromadlari;
- aholi iste'moli va xarajatlari;
- aholining pul jamg'armalari;
- jamg'arilgan mol-mulklar va turar joylar;
- aholining ijtimoiy tabaqalanishi;
- aholining kam ta'minlangan tabaqalari.

Bu tizim ham kamchiliklardan butunlay xoli bo'lmasag'da, u sho'rolar davrida foydalanilgan tasnifga qaraganda ixcham, hisob yuritish uchun qulay va turmush darajasining asosiy ko'rsatkichlarini aks ettiradi.

Iqtisodiyotda bir-biriga bog'liq bo'lgan munosabatlar borki, ularni hal qilmasdan mamlakatning farovonligini oshirish mumkin emas. Shular qatorida:

- aholi daromadlarining pasayishi;
- ishsizlikning paydo bo'lishi;
- inflyasiya va hokazo.

Aholi umumiy daromadlar hajmi (mlrd so'm)

2019	2020	2021	2022	2023
365598,3	414968,7	519181,4	633567,4	728826,1

Ushbu jadvalda aholi umumiy daromadlar hajmini 5 yillik hisoboti keltirilgan. Bunda har yili aholi daromadlar hajmi o'sib borishini ko'rishimiz mumkin. 2020-yilda 2019-yilga nisbatan 13% ga, 2021-yilda 2020-yilga nisbatan esa 25% ga, 2022-yilda 2021-yilga qaraganda 22% ga, 2023-yilda 2022-yilga qaraganda 15% ga

oshib borishini korishimiz mumkin. Bunga sabab O'zbekistondagi yaratilayotgan ish o'rinlarining ko'payishi, Prezidentimizning tadbirkorlarga yaratayotgan shart-sharoitlari, ularga berilayotgan imkoniyatlar va imtiyozlar. Shu bilan birga xorijiy mamlakatlarda ishlash va malaka oshirish uchun Respublikasida tashkil etilgan mono markazlar sabab bo'lmoqda.

Aholining pul daromadi uning ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Daromadlar iste'mol tovarlari va xizmatlarni xarid etish, turli to'lovlarni to'lash, jamg'arma hosil etish uchun sarflanadi. Aholi xarajatlarning obyektiv chegarasi daromad bo'lsa, uning subyektiv chegarasi daromad egasining ehtiyojlaridan tarkib topadi. Shu tufayli daromad bir xil bo'lsada, xarajatlar tarkibi turlicha bo'ladi. Daromad qanchalik ko'p bo'lsa, oziq-ovqat uchun sarflar qisqarib, sanoat mollari va xizmatlarni xarid etish xarajatlari, chunonchi, uzoq muddat xizmat qiluvchi qimmatbaho tovarlar xaridiga pul ko'proq sarflanadi.

Shu jihatidan aholi turli toifalarining xarajatlari bir-biridan farqlanadi. Kam taminlangan oilalarda ovqatlanish xarajati ustivor bo'lsa, o'ziga to'q va boy oilalarda kiyinish, dam olish, sayohat qilish, qimmatbaho tovarlar xarid etish sarflari ustun turadi. Iqtisodiyoti rivojlangan va xalqi farovon yashaydigan mamlakatlarda aholining oziq-ovqat uchun sarflari qisqarib, minimal darajaga tushadi. Aholi xarajatlari oziq-ovqat sarflari bilan bir qatorda, nooziq-ovqat tovarlarini xarid etish, pul jamg'arish va qimmatbaho qog'ozlarni orttirishga qaratilgan xarajatlar ham kuzatiladi.

O'zbekistonda aholining moddiy, ma'naviy hamda ijtimoiy ehtiyojlari ko'rsatkichlarini ifodalaydigan —turmush darajasini atamasi kengroq qo'llaniladi. Unga to'liq ilmiy ta'rif beradigan bo'lsak, bu jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarning rivojlanish darajasi, qondirilganlik miqyosi va ularni qondirish uchun yaratilgan imkoniyatlarni aks ettiruvchi kompleks ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. Ma'lumki, aholi turmush darajasini barchamiz aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar va iste'mol hajmi miqdorining ortishi yoki kamayishi bilan baholashga odatlanganmiz. Aslida u ancha kengroq tushuncha hisoblanadi. Lekin hozircha bu boradagi kontseptsiyalarni aholining turmush darajasi sifatini har tomonlama xarakterlab beradigan yagona ko'rsatkichga keltirish bo'yicha samarali usul mavjud emas.

Birlashgan millatlar tashkilotining tavsiyasiga ko'ra, tug'ilish, o'lim, umr ko'rish davomiyligi, sanitar-gigienik sharoitlarning mavjudligi, oziq-ovqat mahsulotlarining iste'mol darajasi, uy-joy, ta'lim olish va madaniy imkoniyatlar, ish sharoitlari va bandlik darajasi, daromadlar va xarajatlar muvozanati, iste'mol narxlari, transport vositalari bilan ta'minlanganligi, dam olish va hordiq chiqarish, ijtimoiy ta'minot,

inson huquqlari va erkinliklari kafolatlanganligi kabi yo'nalishlar turmush darajasini ifodalovchi ko'rsatkichlar tarkibiga kiradi.

Aholi turmush farovonligi darajasi har bir mamlakat uchun uning xalqaro maydondagi obro'ini belgilashda asosiy omil hisoblanadi. Jahon miqyosida iqtisodiy integratsiya munosabatlarida qatnashuvchi mamlakat o'z hamkorlarini tanlashda aholi farovonligi darajasini birinchi navbatda tahlil qilish orqali biror qarorga keladi. Albatta bu natijada aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar darajasi, aholi jon boshiga real yalpi ichki mahsulot darajasini oshirish orqali erishish mumkin. Mamlakatimizda bu ko'rsatkich 2022- yili holatiga ko'ra 1600 AQSH dollarini tashkil qiladi. bu natija ko'proq jahon tajribasini mamlakatimizda qo'llash orqali rivojlanishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, aholi turmush darajasi va uning sifatini belgilovchi chegaraviy miqdorlar tub ma'noda " turmush darajasi", "xalq farovonligi", "turmush faoliyati xavfsizligi", "turmush tarzi", "mehnat faoliyati sifati", "turmush sifati" kabi turli xil tushunchalar ifodasida yuritilishi ham o'z tasdig'ini topadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ushbu mavzuni iqtisodiy xavfsizlikka bog'laganda uning qator tarkib elementlarida quyidagi tushunchalarni, chegaraviy miqdorlari qatoriga kiruvchi aholi turmush darajasi va sifati bilan bog'liq chegaraviy miqdorlarni tasniflab ayta olish mumkin. Bunda, bu ko'rsatkichlar shular jumlasidandir.

- 1) aholining umumiy sonida yashash minimumidan past daromadga ega bo'lgan fuqarolar ulishi;
- 2) umr ko'rish uzunligi;
- 3) boy va kambag'allar daromadlari o'rtasidagi tafovut;
- 4) ishsizlik darajasi; kabi ko'rsatkichlarga alohida e'tabor berishimiz kerak va bu ko'rsatkichlarni yaxshilashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonov Q. Aholini ijtimoiy muhofaza qilish O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyoti jamg'armasi nashriyoti. TDIU, 2019. – 159 b.
2. O'zbekistonda mehnat va bandlik – 2018. – T.: O'zbekiston, 2019 4. Soatov N.M., Nabiyev X., Ayubjonov A. Statistika. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2019. – 543 b.
3. Ayubjonov A.H. Statistika nazariyasi, O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot, 2021-y.

4. Soatov N.M., Ayubjonov A. Statistika nazariyasi. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2019-y.
5. Umarova M.A. Statistik tahlil. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot, 2021-y.
6. O'zbekiston Respublikasi yillik statistik to'plami. – T.: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, 2021
7. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.
8. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
9. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
10. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).
11. Kayimova, Z. A. (2023). Importance And Development Of Internet Marketing For Enterprises In The B2b Market. Studies In Economics And Education In The Modern World, 2(10).
12. Qayimova, Z. (2023). Инновации как фактор повышения эффективности предприятий в условиях цифровизации экономики. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 32(32).
13. Qayimova, Z. (2023). Theoretical Aspects of the Development of the Socio-Economic Infrastructure of the Country. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 27(27).

